

2567

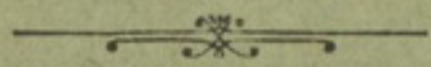
14436

САУМЕНКО.

Ласк.

1930

ЯК НЕ ТРЕБА ВИКЛАДТИ ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.

Ц. 20

Київ,
Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський“.
1918.

Як не треба викладати історію української культури.

(Іван Огієнко, приват-доцент київського університету. *Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу.* Курс, читаний в українському народнім університеті. Київ 1918 р. in 16° 1—272 стр. ц. 5 карб.

Побачивши в книгарні книжку з цим заголовком, я, хоч і заплатив за цей невеличкий томик 5 карб., але з великим захопленням узявся за читання, бо тема сама по собі дуже цікава, а автор, приват-доцент університету, давав гарантію що на цю тему можна буде знайти в книжці щиро-науковий розслід, який викладався, як курс лекцій, в першому українському народньому університеті. Думалося мені, що така позиція лектора накладає на нього обов'язок дати своїм слухачам гарно і яскраво освітлені факти з культурної історії України, без тенденції вибрані з минулого життя і з науковою об'єктивністю проаналізовані представ-

ником університетської науки. Почавши читати цю книжку з великим очарованням, я з неменшим розчарованням дійшов до останньої сторінки, упевнившись у тому, що не тільки ніяких нових наукових фактів, крім помилок, у цій книжці не знайдеш, але і пояснення відомих вже фактів нема, а все зведено до якогось панегирика українській культурі без усяких наукових доказів. Та й то треба сказати, щі ні сама Україна, ні українська культурна історія зовсім не викликають потреби в якихсь панегиристах, бо всі представники навіть російської науки, які до цього часу працювали над розслідами минулих часів культури на Україні, в один голос признали, що ця культура в свій час багато корисного принесла не тільки своєму народові, але й братньому сусідові. Треба б тепер нам більш подбати про те, щоб сучасна українська культура та її представники не попусували того, що було раніш так славно здобуто нашими батьками на ниві культури і освіти.

А між тим цей рекламно-панегиристичний тон заводить автора іноді на такі слизьки стежки, що на їх йому дуже трудно встояти твердо на ногах. Коли ви читаєте, що „український народ витворив і своє *оригинальне право*“, ви мимо-

хить зупиняєтесь на цих словах і думаете: про яке ж це право говориться? А коли трохи згодом вам лідносять заяву, що „сотні тисяч актів по архивах в Варшаві, Львові, Вильні та Києві виразно свідчать про оригінальність нашого права, а також про те, що за старі віки суд був у нас своєю рідною мовою“, то ви вже починаєте пригадувати друковані розсліди проф. Владимирського - Буданова, проф. Бершадського, проф. Леонтовича та інших, в яких про так зване литовське право ви читали дуже обережно висло лєну думку, що в цьому праві тільки де-що нагадує прояви місцевих правних звичаїв, а взагалі все це право походить зовсім з інших джерел. Великої сміливості набрався автор (замітимо — фаховий філолог), сказавши, що Литовський Статут був *написаний нашою мовою*. Найбільш вживаний текст Литовського Статуту був той, що видрукований був в 1588 році, а цей текст, як відомо, належить до тих пам'яток мови, які характеризують так звану *западно руську* мову, якої ніяк не можна назвати *нашою українською* мовою.

Бажання пустити в світ не наукову, а рекламну літературу привело автора і до такої сміливої заяви: з кінця 18-го віку „стара

Україна прокинулась і одразу-ж твердо стала на міцний народній ґрунт"; і далі: „за 19-й вік література наша зросла, одразу перейшла на щиру народню українську мову і стала врівень з великими світовими літературами“ (стр. 111). Як би хто ні кохався в своєму рідному українському слові та в своїй літературі, все-ж наукова совість не дозволить йому признати, що українська словесність стала вже врівень з великими світовими літературами. Можна дивуватися, що, при всіх утисках, які випали на долю України, при всіх важких для розвитку національної культури обставинах, вона не розгубила до щенту свого національного духу; можна з найщирішою подякою висловлюватись про культурні праці представників українського слова, можна навіть підносити їх за ці праці, до небес—але ж треба пам'ятати відомий вираз „amicus Plato, sed magis amica veritas“ (Платон—мій приятель, але ще більший приятель—щира правда) і не переступати в своїх панегириках через грань наукової об'єктивности.

Дій Огієнко, про яку б сторінку українського культурного життя ні заговорив, не стільки уваги звертає на те, щоб освітити яскравим світом цю сторінку, показавши факт та роз'яснивши їх, скільки

зараз же починає сильними виразами завіряти, що в такому-то ділі або в другому українці ведуть перед над усіма. Чи заговорить він про українську пісню, вся увага його звертається не на те, щоб дати нові якісь факти, або гаразд пояснити відомі в науці факти, а на те, щоб показати, що наша пісня і музика були дуже розпросторені в Москві. Перегляньте ті сторінки, де говориться про український орнамент, будівництво, письмо,—чи багато ви знайдете для себе матеріялу до розуміння характерних рис в цьому орнаменті, в цім будівництві, або в письмі? Нічогосінько, крім таких заяв, як, наприклад, оця: „коли буде в нас свій національний музей, де згуртується все, що має народ наш з орнаменту та мистецтва, тоді всім ясно стане, що і тут український народ бере почесне місце серед інших по своїй творчості“ (стр. 12). Або про будівництво: „наше будівництво ще мало досліджене, але й те, що вже зроблено, свідчить і тут про оригінальність“ (стр. 12),—і більш нічого хоч би про щось найбільш характерне в цій оригінальності. Не буду цитувати всіх міст таких, як вище наведені, бо прийшлося би виписувати мало не всю книжку, але не можу не вказати на занадто вже хисткі виклики його про мо-

ву українську. Люблю я свою рідну українську мову мабуть не менше, ніж любить її і д. Огієнко, але все-ж таки не міг би я, не почервонівши од сорому, сказати: „серед слав'янських мов наша мова *найбагатша на лексику, найвиразніша на синтактику*“ (стр. 22). І це говорить без усякого доказу, забуваючи, що не можна зразу-ж таки не подумати: а чеська мова, а польська мова, а російська мова? Або доказувати, що „*синонімика наша найбагатша*“, приміром того, що на вираз *говорити* ми маємо 18 синонімів—це значить користуватися аргументами для дітей молодшого віку, бо дорослим і освіченим людям відомо, що багатство мови в синонімиці виявляється зовсім не в таких виразах, як *говорити, їсти, спати, бити*, на які кожна мова має багато синонімів, а в таких, які свідчать про розвиток філософських розуміннів.

Замість того, щоб вигукувати, що і у нас на Україні, і в Галичині була „сила силенна“ письменників (стор. 112); замість того, щоб упевняти слухачів своїх в тому, що „стан прислуги у нашого старого панства ніколи не був *принио́бленим* (?!)—вона завше була *вільною і рівною всім* (!)“ (стор. 125); замість того, щоб багато сторінок у книжці одводити на повторюван-

ня одної, і дуже всім відомої, думки про вплив українців на Москву та про участь українських діячів у розвитку російської культури, зачисляючи сюди і тих українців, що їхали до Росії робити собі кар'єру та йти проти українства,— замість цього всього далеко більшу послугу з об'єкту автор і своїм слухачам, і читачам, і всій українській культурі, коли б хоч коротенько розказав був, через що і як українська дія не загинула зовсім, не дивлячись на те, що стільки віків Україна жила в лихому становищу, гублячи свою інтелігенцію то в польському, то в московському культурному морі. А для цього молодому вченому не гріх би було пильненько переглянути деякі лівобічні матеріяли з життя таких фамилій, як Марковичи, Полетики, Чепи, Ломиковські, Мартоси та інші. А про них наш автор нічого не чирк!

Щоб закінчити розмову про цей рекламний тон автора, я зверну ще увагу на ті слова, які процитовані у його на стор. 132-й,—це слова гр. П. Румянцева про українців-патріотів: „эта небольшая частица людей внако не отзывается, что они изъ всего свѣта отличные люди, и что нѣтъ ихъ сильнѣе, нѣтъ ихъ храбрѣе, нѣтъ ихъ умнѣе, и нѣгдѣ нѣтъ ничего хоро-

шаго, нічого полезного, нічого прямо вільного, що б їм годиться могло, и все, что у нихъ есть—то лучше всего“. Наскільки мала право тоді так сказати „роздратована людина“ як каже д. Огієнко, цього ми не знаємо, бо реальних фактів у нас нема, але можна сподіватися, що сучасні зовсім „нероздратовані люде“ ці слова повтять, посилавчись на книжку д. Огієнка, та ще й скажуть, що українські сучасні патріоти виявляють себе такими-ж шовіністами „квасними патріотами“, з якими в російському життю і в російській пресі велась боротьба всіми прогресивними елементами суспільства.

Розглядаючи факти з історії української культури, звичайно, не можна обминути всіх тих утисків, які зазнала ця культура за часи польської і московської влади, бо тоді тільки зрозумієш, чому ця культура розвивалась такою нерівною течією. Через щось наш автор про польські утиски не сказав в своїй книжці ні словечка, а всякому відомо, що було що сказати. У нього все зведено до тих заборон та утисків, які Україна зазнала од московського та російського панування. Нехай і так: про це промовчати неслід. Але я поперед усього підкреслю ті золоті слова

автора, які зустрічаємо на стор. 237-и: „Що найгірше, всі ці заборони важким тягарем лягали на душу свідомих українців. Вони дратували їх, отроювали душу їм ненавистю до братів-москалів, одвертали їх од московської культури,—культури близької нам, культури рідної, бо й ми ж самі добре доклали до неї своїх рук“. Здавалось би, ці слова гарантують, що автор сам убережеться од роздратовання і зненависти, що в його освітленню фактів ми зустрінемося тільки з об'єктивністю. На превеликий жаль цієї об'єктивності в книзі автора нема, а навпаки скрізь ви зустрічаєте без всякої потреби приведеними якісь дрібні і нерідко дуже непевні докази російського утиску українцям, а ще більше цитати про те, які дикі та некультурні були москалі. Не буду переказувати тут всі ці факти, а на зразок приведу де-які більш характерні

Розповідаючи про те, з яким недовір'ям дивилось московське духовенство в 17 віці на українських людей, автор передає де-які дуже відомі факти, а закінчає несподівано так: „цей старий погляд московський на українців остався де в чому і досі (?), і московський старовір ніколи не сяде за стіл поруч з українцем, не їстиме з

ним з одної миски, не питиме з одного посуду ще й тепер" (стор. 138). Чи можна ж для характеристики національних відношень посилатися на вчинки старовірів, як і взагалі, чи можуть шовіністи усяких сортів бути показниками дійсного настрою нації, як що вони не складають з себе більшості її? Бажання автора розшукати щось ганебне для москвичів доводить його до того, що він, „разсудку вопреки“, говорячи про українське духовенство, яке „скоса поглядало на московське“, без усякої потреби цитує слова Брюховецького про москалів: „жестокостью своею превосходят они всѣ поганые народы“ (стор. 179). Але найбільш дорогоцінним перлом *sui generis* з'являються де-які думки автора про літературні мови московську і українську (стор. 250—255). На невеличкім числі сторінок автор без жадних доказів говорить про те, як на Україні перша літературна її мова старо-слов'янська почала по-троху одмінюватись, і „вже в 14—15 віках жива українська мова великим струмком тече до літературної“, а в 16 і 17 віках складається характерна „слов'яно-руська“ мова, в яку все ширше і ширше входить народня українська мова. Тоді саме (з полов. 17 в.) „українці в великому числі потягли на Москву і

понесли з собою і свою літературну мову". Далі йде у автора щось таке, що дозвольте мені просто зробити виписку з книжки д. Огієнка, — нехай він сам відповідає за свою логику.

„На Москві була своя літературна мова — церковно-словянська в основі з дуже малими рисами мови живої. І з того часу і пішла боротьба між двома цими літературними мовами. Москва зразу примушує українців кидати свою мову і пристосовувати до мови московської... Проте літературна мова українська не здавалася і ще більше сунулася по Росії“ (стор. 252—3). Ну, хвалить Бога, завоюємо московську мову! Але зараз же далі читаємо: „Всі значні письменники наші тягли тоді на Москву і там провадили свою культурну роботу; на Москві вони по троху забували рідну мову свою і проймалися мовою московською“ (стор. 253). Процала, виходить, наша справа! Проте настає якась кумедна історія: „У нас на Україні Москва душить літературну мову нашу і забороняє нею друкувати книжки, за те ця мова все суне на Москву (ibid). В кінці кінців вийшло так, що на Москві склалася нова літературна мова московська, яку витворили найбільше наші українці, і таким чином „померла

стара українська літературна мова і воскресла вона вже літературною московською мовою". А тим часом „жива народня українська мова за 18-ий вік простує до літератури все більше та більше; стара літературна мова потроху зникала, потроху тягла на Москву, і місце її заступала вдома мова народня. Стара наша літературна українська мова пробувала було вернутися до нас із Москви, про те її в чужому вбранні вже не пізнали вдома, не прийняли і не пустили до себе" (стор. 254). Тут вже і „мудрий Едип“ не робереться в цьому хаосі, тим більше, що фінальним акордом цієї тяганини лунає така заява автора: „В 19-му віці в Росії стає дві літературні мови—московська та українська... Демократичний народ український одразу взяв собі мову народню за літературну, тоді як мова літературна московська далека була од мови народньої і за недовгий час свого життя ось тепер потроху стає навіть мертвою мовою" (?!?) Далі йти вже нікуди!

Коли-б автор, замість цієї плутанини, розказав коротенько, хоч так, як розказано в книзі С. Єфремова „Історія українського письменства“, про те, як з одного боку утиски московського уряду, а з другого—заобігання ласки у цього уряду нашими-ж таки земляч-

ками зробили те, що Україна розгубила мало не всю свою інтелігенцію,—то було б це і зрозумілим, і правдивим. Наш автор і сам, перекакуючи од одної думки до другої, говорить про це (стор. 233), але йому не хочеться рішуче признатись у тому, що ми самі не мало провини мусимо прийняти на себе, бо хоч він і запевняє, буцімто громада українська, не глядячи на всі заборони, тихо тигла собі „Ще не вмерла Україна“ (стор. 223), та, мабуть, занадто вже *тихо мучила* вона, так тихо, що ніхто і не чув її голосу. І на превеликий жаль, як тільки настали інші часи, так зразу-ж вона заверещала такими гунявими голосами, що хоч вуха затикай!

Нарешті не можу не одзначити де-яких фактичних помилок.

На стор. 124-й сказано: „Основу“ нам хутко закрили, і прийшлося переноситись за кордон. Не гаразд авторові „Української культури“ не знати того, що такий значний на Україні журнал, як „Основа“, не був припинений урядом а припинився сам, найголовніше через брак грошей. Про це міг би довідатися автор і з таких книжок як С. Єфремова (Історія українського письменства) і М. Грушевського (Ілюстрована історія України бе

у обох авторів дуже виразно цей факт зазначений. Дуже жалко, що про ті часи „основського“ життя ми не знаємо подробиць, бо всі співробітники цієї редакції не залишили нам своїх ні спогадів, ні заміток, але ж це факт, що „Основа“ загинула через провину її провідирів. В моєму зібранні матеріалів єсть лист М. Левченка до П. Куліша (28/хі 1863 р.), де читаємо: „Буду Васъ покорнѣйше просить извѣститъ меня, нѣтъ-ли надежды на изданіе украинскаго журнала. Въ прошломъ году при октябрьской книжкѣ „Основы“ мнѣ было прислано коротенькое объявленіе объ изданіи этого журнала въ нынѣшнемъ году, и цѣна объявлена 8 р. с. Я послалъ эти деньги, но ни журнала, ни денегъ обратно и никакого увѣдомленія отъ редакціи „Основы“ не получалъ“.

На стор. 206-ій розказано так, що виходить, бують-то і байки Глібова, і статті П. Єфименка в офіціальних „Черниговскихъ Вѣдомостяхъ“ друкувались до 1847 року, коли „Черниг. Вѣдом.“ до 1847 р. не видавались зовсім, а Глібов та Єфименко ще не виявлялись на літературній ниві.

На стор. 121—2 говориться про те, що народ український „дав велику низку славних дослідників наукових“. Серед них автор хоче

нагадати тільки „славні прізвища українських професорів“. До цих професорів зачисляє він і таких, які, на превеликий жаль, не були професорами, хоч і мали на те право (П. Житецький, Франко), а теж і таких, які ніколи не були і не могли бути на професорській посаді, бо не мали потрібних на це дипломів (Д. Пильчиков, П. Чубинський). А між тим П. П. Чубинського, якого життя історикові української культури слід би знати, автор рішучо зачисляє в професори і на сторінці 214-й уміщає портрет його з підписом „Проф. Павло Чубинський, видатний україн. вчений етнограф“.

Зроблю по дорозі ще одну маленьку поправку: серед професорів названий *Балудянський* (перший ректор петроград. університету). Фамілія його *Балуцьянський*, родом з Угорщини.

На стор. 216-й зустрічаємо зовсім вже незрозумілу для нас річ. Викладаючи в вільній Україні університетський курс про українську культуру, чи можна ж — проминути ім'я М. П. Драгоманова і не зупинитись на освітленню його культурної і політичної праці для України? Драгоманов — це окрема і дуже значна глава в історії української культури. І що-ж? Д-ій Огієнко умістив тільки портрет Дра-

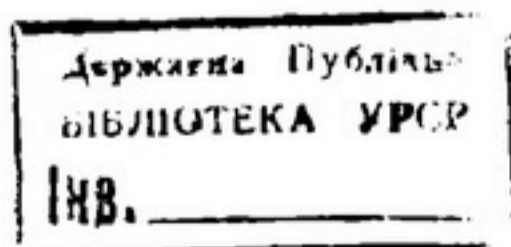

гоманова з коротеньким підписом, в якому запевняє, що він „мусів виїхати за кордон, професорував у Сербії (?!?) і помер на чужій землі“. Це вже, як казав Курбський в листі до Івана Грозного, „не токмо ученымъ и искуснымъ мужемъ, но и простымъ, и дѣтямъ съ удивленіемъ и смѣхомъ“!

Закінчу свої замітки про книжку д. Огієнка, ще коротеньким питанням. Що думав автор, помістивши на обклашці книжки про українську культуру малюнок, де між иншим бачимо відомого „Мамая“, але в тій редакції, під якою завше буває підпис: „козак—душа правдивая, сорочки не має; коли не пьє, так нужу бье, а все не куляє“?

Малюнки на обклашці звичайно символізують ґрунтовну думку, що проводиться в книжці. Добра-ж тут вийшла символізація!

В. Науменко.

659-14

0-50

3

РЛ
№ 2421

114

3492

99

631515

Кол. Сл.